

Lublin, dnia 5 grudnia 2016 r.

Prof. dr hab. Andrzej Jakubecki
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
W Lublinie

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Dariusza P. Kały pt. „Koncepcja normatywna klauzuli porządku publicznego”

I. Wybór tematu recenzowanej rozprawy doktorskiej jest ze wszech miar trafny. Problematyka klauzuli porządku publicznego należy do klasycznych zagadnień prawa polskiego oraz międzynarodowego, a także prawa europejskiego. Klauzula ta występuje w dziedzinie prawa procesowego cywilnego, gdzie relatywnie niedawno doczekała się definicji ustawowej, w prawie prywatnym międzynarodowym, w umowach międzynarodowych, jak też w prawie europejskim. W nauce polskiej klauzula porządku publicznego jest od dawna przedmiotem zainteresowania nauki, ale jedyne jak dotąd monograficzne opracowanie tej problematyki pochodzi jeszcze z 1961 r. (praca M. Sośniaka), a więc powstało w zupełnie innych uwarunkowaniach ustrojowych Polski i - co jest nie mniej ważne – zostało wkomponowane w zasadniczo różny system prawny naszego kraju. Ponadto, przedmiotem zainteresowania monografii M. Sośniaka była klauzula porządku publicznego wyłącznie w prawie prywatnym międzynarodowym.

Rzeczywistego znaczenia klauzuli porządku publicznego w praktyce wymiaru sprawiedliwości w naszym kraju nie sposób przecenić, a dorobek judykatury sądowej w tej materii jest niewątpliwie znaczący. Dobrze więc stało się, że Dariusz P. Kała podjął się zadania monograficznego przedstawienia zagadnień związanych z klauzulą porządku publicznego ze współczesnej perspektywy.

II. Wychodząc od ustawowej definicji klauzuli porządku publicznego, według której pojęcie to obejmuje podstawowe zasady porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, jako **cel badawczy** autor postawił przed rozwiązaniem problemu charakteru prawnego klauzuli porządku publicznego oraz katalogowania zasad składających się na tę klauzulę. Jego zdaniem, rozwiązanie powyższego problemu badawczego wymagało rozstrzygnięcia takich kwestii, jak: występowanie klauzuli porządku publicznego w prawie polski, jej charakter prawny, wykładnie definicji ustawowej, zmienność treści rozważanej klauzuli i wiele innych. Kwestie te zostały odzwierciedlone w poszczególnych jednostkach redakcyjnych pracy.

III. Układ recenzowanej rozprawy doktorskiej uważam w zasadzie za prawidłowy, choć widać, że autor miał trudności z zaprojektowaniem struktury pracy i nie uniknął pewnych powtórzeń. Autor podzielił rozprawę na dwie części. W części pierwszej zamieścił rozważania dotyczące klauzuli porządku publicznego w Kodeksie postępowania cywilnego, a w części drugiej analizę regulacji istniejących poza tym Kodeksem. W poszczególnych rozdziałach części pierwszej autor przedstawił kolejno „zagadnienia ogólne”, charakter prawny klauzuli porządku publicznego, koncepcje teoretyczne klauzuli porządku publicznego jako klauzuli generalnej oraz stosowanie klauzuli porządku

publicznego. Zastrzeżenia może budzić tytuł rozdziału I. Wolałbym zdecydowanie, żeby w miejsce enigmatycznych „zagadnień ogólnych” autor pokusił się jednak o takie sformułowanie tytułu, które precyzyjnie odzwierciedlałoby jego treść. Wątpliwości budzić też tytuł całej części pierwszej, skoro jest w nim mowa o klauzuli porządku publicznego w Kodeksie postępowania cywilnego, a w punkcie 1 rozdziału I uwzględniono nie tylko kodeks postępowania cywilnego, ale także Prawo upadłościowe, które jest odrębną ustawą od Kodeksu. Może więc lepiej było zatytułować tę część np. „Klauzula porządku publicznego w prawie cywilnym procesowym” i wyjaśnić, że postępowanie upadłościowe zawiera się w tym pojęciu.

Rozdziały części drugiej rozprawy obejmują problematykę klauzuli porządku publicznego w umowach międzynarodowych, w prawie prywatnym międzynarodowym oraz w europejskim prawie procesowym. Myślę, że w tytułach rozdziałów części drugiej rozprawy należałoby dodać wzmiankę, że chodzi tu o klauzulę porządku publicznego w umowach międzynarodowych, w prawie prywatnym międzynarodowym itd. W ten sposób być może podział rozprawy na części stałby się zbędny, a struktura pracy bardziej czytelna.

IV. Podstawowa zastosowana w rozprawie **metoda badawcza** jest metodą formalno-dogmatyczną (hermeneutyczną). Ponadto autor wymienia także metodę argumentacyjną, metodę ekonomicznej analizy prawa oraz metodę aksjologicznej analizy prawa. W pracy zawarte są również rozważania o charakterze prawnoporównawczym.

V. Celem pełnego przedstawienia walorów recenzowanej rozprawy zasadna jest prezentacja **najważniejszych poglądów** autorki w niej zawartych.

Rozdział I rozprawy poświęcony jest głównie wyjaśnieniu i uporządkowaniu występujących w pracy pojęć. D.P. Kała wskazuje na wstępie regulacje prawne, zawarte w Kodeksie postępowania cywilnego oraz w Prawie upadłościowym, w których pojawia się odwołanie do klauzuli porządku publicznego. Mamy tu do czynienia z prostym przytoczeniem numerów właściwych artykułów, a nie z ich omówieniem. Następnie autor stara się przybliżyć genezę instytucji klauzuli porządku publicznego w oparciu o wypowiedzi przedstawicieli nauki polskiej. W dalszej części rozdziału I znajduje się właściwy opis kodeksowych regulacji prawnych, pojawia się nawiązanie do klauzuli porządku publicznego. Autor przedstawia kolejno przepisy o skardze kasacyjnej, o skardze o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, o przeprowadzeniu dowodów i doręczeniach na wniosek sądów i innych organów państw obcych (tytuł tego punktu należałoby uzupełnić o fragment doprecyzowujący o co tu chodzi), o uznaniu orzeczeń państw obcych i ugód zawartych przed sądami państw obcych, o uchyleniu oraz uznaniu i stwierdzeniu wykonalności wyroku sądu polubownego. Tę część rozważań kończy punkt 3.9. zatytułowany „wnioski historyczno-prawne”, który wszakże zawiera nie tyle wnioski, co streszczenie wcześniejszych wywodów.

W dalszych uwagach D.P. Kała przystępuje do omówienia definicji legalnej klauzuli porządku publicznego. Dochodzi do konkluzji, że *definiens* ustawowej definicji nie usuwa niedookreśloności definiendum, ponieważ – jego zdaniem - niedookreślone pozostają wyrażenie: „podstawowe”, „zasady” oraz „porządek prawny”. Omawiając funkcję klauzuli porządku publicznego doktorant wyróżnia funkcję ochronną oraz kontrolną, a ponadto funkcję wewnętrzną i zewnętrzną. Ujęcie to stanowi rekapitulację dotychczasowych poglądów literatury. Bardzo syntetyczny styl autora sprawia niestety, że niektóre z jego wywodów bywają mało klarowne. W szczególności odnosi się to do uwag o funkcji wewnętrznej oraz zewnętrznej (s. 44-45), które w moim przekonaniu są

mało komunikatywne. Powyższy zarzut nie odnosi się już natomiast do rozważań dotyczących kontroli merytorycznej w świetle klauzuli porządku publicznego, choć i tutaj sugerowałbym autorowi weryfikację wywodów w celu jak najlepszego dotarcia do czytelnika. Na uwagę w tej części zasługują między innymi rozważania dotyczące badania ustaleń faktycznych w ramach kontroli klauzuli porządku publicznego w sprawie. Autor eksponuje tu myśl, że kontrola w świetle tej klauzuli nie uzasadnia do prowadzenia postępowania dowodowego i dokonywania własnych ustaleń. Rozdział I kończą uwagi poświęcone klauzuli porządku publicznego w prawie niemieckim, francuskim oraz angielskim.

W **rozdziale II** D. P. Kała podejmuje kwestię charakteru prawnego klauzuli porządku publicznego. Autor wychodzi od ogólnego pojęcia klauzuli generalnej odwołując się do poglądów doktryny polskiej, a następnie przedstawia rozwój historyczny tych klauzul oraz ich funkcję. Na tym tle autor formułuje trafny pogląd, że klauzula porządku publicznego to klauzula generalna. W dalszej części uwag autor zestawia klauzulę porządku publicznego z takimi pojęciami występującymi w Kodeksie postępowania cywilnego jak: praworządność, interes społeczny, interes publiczny, porządek publiczny oraz polski porządek prawny. Analiza prowadzi go do słusznego wniosku, że treść klauzuli porządku publicznego nie jest tożsama z treścią pojęcia praworządności, interesu społecznego, porządku publicznego oraz polskiego porządku prawnego. Natomiast tożsamości z klauzulą porządku publicznego autor upatruje w pojęciu interesu społecznego, interesu publicznego oraz porządku publicznego.

Rozdział III części pierwszej rozprawy poświęcony jest koncepcjom teoretycznoprawnym klauzuli porządku publicznego. Niespodziewanie jednak D.P. Kała rozpoczyna swe rozważania od charakterystyki klauzuli zasad współżycia społecznego. Brak wprowadzenia do problematyki objętej rozdziałem III i brak postawienia problemu badawczego na początku tego rozdziału sprawia, że czytelnik czuje się nieco zdezorientowany, czemu mają służyć te wywody.

Kwestia ta zostaje wyjaśniona dopiero 26 stron dalej, kiedy autor przystąpi do omówienia relacji pomiędzy klauzulą porządku publicznego oraz zasadami współżycie społecznego.

Autor najpierw przedstawia doktrynalne i orzecznicze koncepcje stosowania zasad współżycia społecznego, aby potem próbować przenieść je na grunt stosowania klauzuli porządku publicznego. Ograniczę się tu do odnotowania tego, że autor – w ślad za poglądami doktryny - wyróżnia koncepcję normatywną oraz sytuacjonistyczną koncepcję zasad współżycia społecznego. Pierwsza zakłada podobieństwo tych zasad do norm prawnych, co umożliwia ich odpowiednie katalogowanie. Druga natomiast odrzuca ewentualność ustalenia jakiegokolwiek katalogu zasad współżycia społecznego, przyjmując że sędzia powinien formułować ocenę na tle stanu faktycznego sprawy. W nawiązaniu do poglądów Trybunału Konstytucyjnego D.P. Kała przyznaje priorytet koncepcji normatywnej zasad współżycia społecznego. Przenosząc zaś ustalenia dotyczące zasad współżycia społecznego na grunt klauzuli porządku publicznego autor wyraża pogląd, że pierwszeństwo ma tu normatywna koncepcja klauzuli porządku publicznego, a ustaleniem składających się na nią zasad powinna zajmować się doktryna. Katalog taki powinien stanowić zobiektywizowany punkt odniesienia dla oceny konkretnego stanu faktycznego. Sąd orzekający w konkretnej sprawie powinien wskazać w uzasadnieniu konkretną zasadę, która jego zdaniem jest objęta klauzulą porządku publicznego. Koncepcja normatywna powinna być uzupełniona przez koncepcję sytuacjonistyczną w tym znaczeniu, że stosując klauzulę porządku publicznego sąd powinien szczegółowo rozpatrzeć stan faktyczny sprawy. Przedstawione ujęcie, choć dyskusyjne, zostało w pracy należycie uargumentowane.

Rozdział IV części pierwszej rozprawy poświęcony jest stosowaniu klauzuli porządku publicznego. Na wstępie D.P. Kała przytacza trafny pogląd, że przy wykładni klauzuli porządku publicznego na tle prawa procesowego

cywilnego można i należy sięgać do dorobku doktryny ukształtowanego na tle prawa prywatnego międzynarodowego. Zwraca też uwagę na rolę, jaka w tym zakresie przypada doktrynie i judykaturze. Autor przyjmuje pogląd reprezentowany w nauce prawa prywatnego międzynarodowego, że klauzula porządku publicznego stanowi wyjątek od zasady stosowania prawa obcego w postępowaniu cywilnym i dlatego nie należy interpretować jej rozszerzająco. To samo, jego zdaniem, dotyczy stosowania klauzuli w postępowaniu rozpoznawczym. Szkoda jednak, że autor nie przedstawił argumentów, które przemawiają za takim właśnie stanowiskiem.

Istotną część rozdziału IV stanowią rozważania dotyczące wykładni definicji ustawowej klauzuli porządku publicznego. Zarzucić autorowi trzeba tu wszakże, że przystępując do omówienia tej materii na stronie 134 ponownie, i to nie pierwszy raz, zamiast odesłać do wcześniejszych rozważań, powtórzył, że definicja ta ma nawiasowy charakter i że wynika z takich to a takich przepisów. Ujęcie zaprezentowane w tym miejscu sprawia wrażenie, że wzmianka o charakterze definicji porządku publicznego pojawia się po raz pierwszy w pracy, co oczywiście nie jest prawdą (por. s. 19, 39, 82, 130). Fragment na stronie 134 jest zresztą wiernym powtórzeniem (na zasadzie „kopiuj wklej”) fragmentu ze strony 130. Takie powtórzenia, zamiast odesłań, nie mają uzasadnienia i powinny być wyeliminowane.

Analizując pojęcie podstawowych zasad porządku prawnego D.P. Kała trafnie podnosi, że określenie „podstawowe” pozwala na zawężenie klauzuli porządku publicznego do rzeczywiście fundamentalnych. Potem autor rozważa pojęcie zasad prawa, które ma mu pozwolić na dookreślenie pojęcia „zasady porządku prawnego”. W dalszej kolejności stara się wyjaśnić znaczenie zwrotów: porządek prawny i Rzeczpospolita Polska (a w związku z tym pojęcia demokratycznego państwa prawnego oraz terytorium Rzeczpospolitej Polskiej).

W ramach zagadnienia zakresu przedmiotowego klauzuli porządku publicznego autor rozważa, czy odnosi się ona tylko do krajowego porządku prawnego czy także obejmuje międzynarodowy porządek prawny. Co do tej kwestii autor opowiada się za stanowiskiem negującym potrzebę wyodrębniania w ramach klauzuli porządku publicznego międzynarodowego czy europejskiego porządku prawnego. Jeśli zaś chodzi o zakres czasowy tej klauzuli, to autor popiera pogląd, że należy stosować klauzulę z chwili wydania orzeczenia, a nie z chwili zdarzenia którego skutki są przedmiotem oceny sądowej.

Za najważniejsze rozważania zawarte w rozdziale IV, a zarazem w całej części pierwszej rozprawy, należałoby uważać te, które odnoszą się do „konkretyzacji klauzuli porządku publicznego”, czyli w istocie do określenia pewnego katalogu zasad objętych tą klauzulą. Omawiając te zagadnienia D.P. Kała bazuje głównie na orzecznictwie, ale szeroko wykorzystuje także poglądy literatury. Ujęcie ma kazuistyczny charakter. Kończąc przegląd tych zasad autor stwierdza, że zakres opracowania „nie pozwala na szczegółowe odniesienie się co do słuszności wskazań dokonanych przez doktrynę prawa i judykaturę”, co jest pewnym zaskoczeniem, skoro za cel badawczy postawił sobie rozwiązanie problemu katalogowania zasad składających się na klauzulę porządku publicznego (por. s. 14). Rozważania zawarte w rozdziale IV pkt. 5.3. pozostawiają zatem pewien niedosyt. Być może, aby uniknąć takiego wrażenia u czytelnika, punkt ten należałoby zatytułować: „Wybrane zasady składające się na klauzulę porządku publicznego w świetle poglądów judykatury i doktryny”. Włałbym jednak, żeby autor po prostu poświęcił więcej miejsca temu zagadnieniu.

Analiza zawarta w **części drugiej rozprawy** rozpoczyna się od problematyki klauzuli porządku publicznego w wybranych umowach międzynarodowych – wielostronnych i dwustronnych (**rozdział I**). Zwróciwszy uwagę na rozbieżność ujęcia klauzuli porządku publicznego w umowach

międzynarodowych oraz w prawie polskim D.P. Kała stawia pytanie, czy jest to do pogodzenia z § 10 zasad techniki legislacyjnej, który przewiduje, że do oznaczenia jednakowych pojęć używa się jednakowych określeń, a różnych pojęć nie oznacza się tymi samymi określeniami. Na pytanie to udziela prawidłowej odpowiedzi, że zasady techniki legislacyjnej odnoszą się wyłącznie do aktów prawnych krajowych. Dalsze uwagi autor poświęca wykładni umów międzynarodowych, a potem przedstawia zagadnienia funkcji klauzuli porządku publicznego w umowach międzynarodowych, jej charakter prawny i zakres przedmiotowy, zakres czasowy oraz konkretyzację. Są to rozważanie niewątpliwie interesujące, a stanowisko autora uważam za przekonujące.

W rozdziale II części drugiej pracy D.P. Kała rozważa klauzulę porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym. Przedstawiwszy historię unormowań dotyczących klauzuli porządku publicznego w tej dziedzinie prawa autor rozważa, czy definicja sformułowana w Kodeksie postępowania cywilnego ma znaczenie ogólnosystemowe. Konkluzją tych rozważań jest konstatacja, że wyrażenie „podstawowe zasady porządku prawnego Rzeczypospolitej”, użyte w prawie prywatnym międzynarodowym, jest definicją klauzuli porządku publicznego, choć brak tu definiendum. Jeżeli chodzi o funkcję tej klauzuli, to autor wyróżnia funkcję ochronną i kontrolną. Co do charakteru prawnego omawianej klauzuli, to przyjmuje że jest to klauzula generalna.

Dalsza analiza jest prowadzona zgodnie ze schematem przyjętym na tle Kodeksu postępowania cywilnego: wykładnia klauzuli, zakres przedmiotowy, zakres czasowy, naruszenie i konkretyzacja. Jeśli chodzi o katalog zasad objętych klauzulą porządku publicznego, to autor zauważa, że w świetle poglądów doktryny i orzecznictwa jest on możliwy do sformułowania, ale w tej kwestii ogranicza się do odesłania do części pierwszej rozprawy.

Rozdział III części drugiej rozprawy poświęcony jest klauzuli porządku publicznego w europejskim prawie procesowym. D.P. Kała wskazuje przepisy, w

których pojęcie to występuje (rozporządzenie Bruksela I, Bruksela I bis, rozporządzenie w sprawie postępowania upadłościowego i inne), a następnie zajmuje się wykładnią przepisów unijnych, a na tym tle wykładnią klauzuli porządku publicznego. Omawia także treść klauzuli w ujęciu ETS (Trybunału Sprawiedliwości UE). Jeśli chodzi o definicję tego pojęcia, to w braku takiej definicji w prawie unijnym, opowiada się za poglądem, żeby w tym zakresie korzystać z dorobku orzecznictwa Sądu Najwyższego i doktryny polskiej na tle art. 1146 k.p.c. oraz innych regulacji kodeksowych. W dalszej części rozdziału III autor prawidłowo przedstawia funkcję oraz charakter prawny klauzuli porządku publicznego oraz jej zakres przedmiotowy i czasowy, a ponadto – zgodnie z przyjętym schematem – naruszenie oraz konkretyzację tej klauzuli.

Rozprawę zamyka **Zakończenie**, w którym D.P. Kała zwięźle i klarownie przedstawił najważniejsze poglądy wyrażone w pracy.

Z obowiązku recenzenckiego wytknąć należy autorowi pewne usterki, które pojawiają się w rozprawie. Zaliczam do nich w szczególności to, że zbyt często ogranicza się do poparcia jednego z kilku przedstawionych poglądów doktryny bez prezentacji własnej argumentacji w danej kwestii (np. s. 144, 146, 149, 154, 155 i inne). Zdarzają się też usterki interpunkcyjne (np. na s. 129 czy 133). Z dbałości o wzbogacenie stylu należy zasugerować autorowi, aby unikał kopiowania wcześniejszych swych wypowiedzi na podobny temat (por. s. 42 wers 13-15 oraz s. 43 wers 8-10, jak też w innych fragmentach tekstu). Chciałbym też zwrócić autorowi uwagę na manieryczne użycie słów „judykat” (np. s. 132) oraz „jurysprudencja”. Jeśli chodzi o pierwsze z nich, to nie jest ono wprawdzie wadliwie używane w pracy, ale zważywszy na fakt, że jak wynika ze Słownika Doroszewskiego, należy ono już do wyrażeń dawnych, których już nie spotyka się współcześnie, to posługiwanie się nim uważam za pretensjonalne i zupełnie niepotrzebne. Co się tyczy słowa jurysprudencja, to w języku polskich ma ono co najmniej 4 znaczenia, natomiast autorowi chodzi o jedno z nich - po prostu o

poglądy doktryny (nauki). Po co zatem posługiwać się niejednoznaczny terminem, który w dogmatyce prawa nie jest stosowany.

VI. Opiniowana rozprawa mgr Dariusza P. Kały odpowiada w ustawowym wymaganiom określonym dla prac doktorskich. Autor systematycznie naświetlił w niej wiele zagadnień praktycznych i teoretycznych związanych z pojęciem oraz ze stosowaniem klauzuli porządku publicznego. Rozprawa stanowi niewątpliwie samodzielne rozwiązanie zagadnienia naukowego, a jej wartość naukowa nie budzi wątpliwości. Autor wykazał się znajomością zagadnień praktycznych i teoretycznych, których dotyczy tematyka rozprawy, jak też umiejętnością korzystania z dorobku literatury i judykatury.

Uwagi krytyczne podniesione w recenzji, w większości o technicznym charakterze, w żadnym razie nie podważają zdecydowanie pozytywnej oceny rozprawy Dariusza P. Kały. Mają one na celu jedynie zwrócenie uwagi, w jakim kierunku powinien on doskonalić swój warsztat naukowy i pisarski.

Podsumowując uważam, że **rozprawa doktorska mgr Dariusza P. Kały odpowiada wymogom art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65, poz. 595 ze zm.) i stanowi podstawę do nadaniu mu stopnia naukowego doktora nauk prawnych.**

